

ALEVÎ BİR KADIN ÂŞIK NEVRUZA BACI

An Alevî Female Ashik Nevruza Bacı

Nevruza Bacı – Eine weibliche alevitische Âşık

Seda GEDİK*

Âşıklığa, hem döneminde hem de kendinden sonraki âşıklar üzerinde etkili olan eşi Âşık Kul Semaî vasıtasıyla başlayan Âşık Nevruza Bacı'nın diğer birçok kadın âşıktan ayrılan yönü rüya motifiyile âşık olmasıdır. Bu nedenle özellikle yetiştiği çevrede ve dönemde Âşık Nevruza Bacı çağdaşı olan kadın âşıklardan farklı konum almaktadır.

ÖZ

Yetiştikleri ortam ve mensubu oldukları inanç sistemi âşıkların yetişmesinde ve şiirlerinde oldukça önemlidir. Alevî inanç sistemi içerisinde yetişen ve âşıklık geleneği ile iç içe olan Âşık Nevruza Bacı'nın şiirlerinde yetiştiği ortamın ve mensubu olduğu inanç sisteminin izleri görülmektedir. Âşık Nevruza Bacı şiirlerinde; Alevî geleneğine mensup taliplerin izlemesi gereken yolu betimlerken aynı zamanda özellikle Hacı Bektaş-ı Veli'yi ve ona duyduğu sevgiyi dile getirmiştir.

* Dr., İzmir/Türkiye. gedik_seda@hotmail.com.

Alevilik inancına göre; Hak yoluna giren kişinin geçmesi gereken belirli aşamalar ve uyması gereken birtakım kurallar vardır. Bunların başında da kâmil insan olup Hakk'a ulaşabilmek için; bir mürşide bağlanmak, kendini bilmek, nefsinden arınmak ve dört kapı kırk makam aşamalarını sırasıyla geçmek gelmektedir. Alevi inancına göre insanlar; Allah'ın sırrına ancak kâmil insan olduklarında varabilirler. Bu nedenle Âşık Nevruza Bacı da şiirlerinde talibin yani kâmil insan olmak isteyen kişinin bu aşamaları layıkıyla geçmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Ayrıca Alevi inanç sistemi içerisinde musahiplik kavramı da önemli bir yer tutmaktadır. Âşık Nevruza Bacı, şiirlerinde musahiplik kavramına değinerek kendisinin de musahibi olduğunu belirtmiştir.

Bu çalışmanın amacı; Alevilik inanç sistemi içerisinde yetişen ve badeli bir kadın âşık olan Âşık Nevruza Bacı'nın yakınları vasıtasıyla ulaşılabilen ve mensubu olduğu inanç sisteminin değerlerini işlediği şiirlerini örneklerle incelemektir. Ayrıca çalışmada, Âşık Nevruza Bacı'nın hayatı, rüya motifi ile âşıklığa başlaması ve şiirlerinde işlediği konular detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Alevilik, kadın, âşık, rüya motifi.

ABSTRACT

Ashik Nevruza Bacı, set about the ashik art through her spouse Ashik Kul Semai who influenced ashiks in his period and after, differs from other female ashiks by becoming an ashik due to a dream. For this reason, Ashik Nevruza Bacı is in a different position than her female contemporaries, especially in the period and environment in which she grew up.

The environment ashiks grew up in and the belief system they belong to are quite important in their upbringing and poetry. The poetry of Ashik Nevruza Bacı, who grew up within the Alevi belief system and the ashik tradition, has traces of the environment she grew up in and the belief system she belongs to. In her poetry, Ashik Nevruza Bacı, describing the path that aspirants should follow, especially speaks about Hacı Bektash-i Veli and expresses her love for him.

According to the Alevism belief, there are certain stages and rules that the person who is on the path of the truth must follow. In order to become a perfect human being and reach the God, the person has to have a guide/mentor, to know itself, to be free of self and to pass the whole of the stages on the path to God respectively. According to the Alevi belief, people can know the God's secret only when they become perfect human being. For this reason, Ashik Nevruza Bacı emphasized in her poems that an aspirant, i.e. the person who wants to become a perfect human being, should pass the stages properly. Moreover, the concept of "musahiplik" (spiritual companionship) also has an important place within the Alevi belief system. Dealing with this concept in her poetry, Ashik Nevruza Bacı indicates that she's also a "musahip".

The aim of this paper is to analyse with the examples Ashik Nevruza Bacı's poems which treat the values of the belief system she belongs to and which were reached through her relatives. Moreover, the paper discusses in detail the life of Ashik Nevruza Bacı, her beginnings as an ashik related to the dream motif and the subjects of her poems.

Keywords: Alevism, woman, ashik, dream motif.

ZUSAMMENFASSUNG

Âşık Nevruza Bacı, die durch ihren Mann Âşık Kul Semaî, der sowohl auf die Âşiks seiner Zeit als auch auf die nach ihm Einfluss hatte, mit dem Âşiktum begann, unterscheidet sich dadurch von vielen anderen weiblichen Âşiks, dass sie durch ein Traummotiv zum Âşık wurde. Aus diesem Grund nimmt sie besonders im Milieu, in dem sie aufwuchs, und unter den weiblichen Âşiks ihrer Zeit eine besondere Stellung ein.

Die Umgebung, in der sie heranwachsen, und das Glaubenssystem, dem sie angehören, sind überaus wichtig für die Erziehung und Gedichte der Âşiks. In den Gedichten von Âşık Nevruza Bacı, die im alevitischen Glaubenssystem aufwuchs und mit der Tradition des Âşiktums intensiv vertraut war, lassen sich die Spuren des Umfelds, in dem sie aufwuchs, und des Glaubenssystems, dem sie angehörte, erkennen. Während Âşık Nevruza Bacı in ihren Gedichten den Weg beschrieb, den die Talips, die der alevitischen Tradition angehören, zu befolgen haben, sprach sie gleichzeitig besonders von Hacı Bektaş-ı Veli und ihrer Liebe zu ihm.

Dem alevitischen Glauben nach gibt es bestimmte Phasen, die jemand, der sich auf den Weg Gottes begibt, durchschreiten muss und einige Regeln, die er einhalten muss. Die wichtigsten von ihnen besagen, dass man sich, um ein vollkommener Mensch zu werden und Gott zu erreichen, einem Murschid anschließen, sich selbst erkennen, sich von seiner Triebseele reinigen und die Phasen der Vier Tore und Vierzig Stufen der Reihe nach durchlaufen muss. Dem alevitischen Glauben nach können die Menschen das Geheimnis Gottes nur erreichen, wenn sie zu vollkommenen Menschen werden. Aus diesem Grund betonte auch Âşık Nevruza Bacı in ihren Gedichten, dass es notwendig ist, dass der Talip, d.h. die Person, die zu einem vollkommenen Menschen werden will, diese Phasen auf gebührende Weise durchschreiten müsse. Außerdem nimmt im alevitischen Glaubenssystem auch der Begriff des Musahiptums einen wichtigen Platz ein. Âşık Nevruza Bacı erwähnt in ihren Gedichten den Begriff des Musahiptums und merkt dabei an, dass auch sie selbst einen Musahip habe.

Das Ziel dieser Arbeit ist es, die Gedichte von Âşık Nevruza Bacı, die im Glaubenssystem des Alevitentums erzogen wurde und eine weibliche Âşık ist, anhand von Beispielen zu untersuchen. An diese Gedichte wurde über ihre Nächsten gelangt und

sie tragen die Werte des Glaubenssystems, dem Âşık Nevruza Bacı angehörte. Außerdem wurden in der Arbeit das Leben von Âşık Nevruza Bacı, ihr Beginnen mit dem Âşıktum durch das Traummotiv und die Themen, die sie in ihren Gedichten bearbeitet hat, auf detaillierte Weise behandelt.

Schlüsselwörter: Alevitentum, Frau, Âşık, Traummotiv.

Giriş

Âşıklık geleneği, yaşanan sosyo-kültürel değişime göre şekillenerek varlığını günümüze kadar korumuştur. Bu gelenek içerisinde yaşam şartları, insanların hayata bakış açıları, toplumun bireylere yüklediği roller vb. nedenlerden dolayı çoğunlukla erkek âşıkların yer aldığı görülmektedir. “*Toplumsal rollerinin yanında erkek âşıklar kadar olmasa da sanatlarını icra etmede birtakım zorlukları göğüsleyen kadın âşıklar da bu gelenek içinde kendilerine özgü duyarlılıkları ile ayrı bir yer edinmişlerdir.*” (Sever, 2010: 98). Âşıklık geleneğinin kadın ve erkek âşıklar vasıtasıyla gelecek nesillere ulaştırılması hem bu geleneğin devamlılık arz etmesi hem de tabi olunan inanç sisteminin sonraki kuşaklara aktarılmasında oldukça önemlidir. Âşıklar “*zihinsel algı ve tasarımların oluşturduğu bağla geçmiş ve bugün arasında bir ilişki kurar ve bir anlamda mensubu olduğu toplumun bizzatibi varlığını ortaya koyan tefekkürün, tezekküre dönüştürülmesine katkı sağlamış olur.*” (Arslan, 2015: 5). Bu bakımdan âşıklık geleneği içerisinde hayatın hemen hemen her alanında aktif rol oynayan kadınların da erkekler kadar yer alması kaçınılmazdır. Kadın erkek eşitliğine önem veren Alevi inanç sistemi içerisinde de kadın âşıklara değer verilmiş ve onlara saygı duyulmuştur.

Badeli bir kadın âşik¹ olan Âşik Nevruza Bacı da bunlardan biridir ve Alevi inanç sistemi içerisinde yetişmiş ve âşıklık geleneğini iyi bilen bir âşıktır. Onu diğer kadın âşıklardan ayıran özellikleri ise; Âşik Kul Semaî gibi hem dönemindeki hem de kendinden sonraki âşıkları etkileyen usta bir âşığın eşi olmasının yanı sıra rüya yoluyla bade içmesidir. Âşıklık geleneği içerisinde rüya motifinin oldukça önemli bir yeri vardır. “*Âşık edebiyatı geleneği içinde sade kişilikten sanatçı kişiliğe geçişte önemli role ve işleve sahip rüya motifi, Orta Asya Türk Kültüründe var olan Şamanlığa giriş merasimlerinin İslamiyet ve Osmanlı kültürü altında sembolleşerek ‘Kültür Örneği Rüya Motifi’ dönüşümüyle ortaya çıkmıştır.*” (Günay, 2005: 139).

Mehmet Aça rüya motifinin âşıklık geleneği içerisindeki yerini şu şekilde açıklar; “*Şamanlık vasfını kazanma, belli bir yaş grubundan ötekine geçiş ve kabile üyeliğini kazanma sırasında görülen ölüp-dirilme ritüeli, kamlık ile şamanlığın bir devamı olan Türk ozanlık ve âşıklık geleneğinde de yumuşatılmış bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Ozanlık ya da âşıklık*

1 Kadın âşıklar hakkında yapılan başlıca çalışmalar için bk. Köksal, 2012; Akagündüz, 2006; Alay, 2015; Çınar, Sevilay; vd. 2008; Günbulut, 2002; İstanbullu, 2017; Sever, 2010. Ayrıca Alevi- Bektaşî inancına mensup kadın âşıklar için bk. Bayat, 2010; Akın, 2010; Akın, 2009; Koçer, 2018; Menemencioğlu, 2011.

vasfını kazanacak olan adayların tıpkı şamanlığa geçiş törenlerinde olduğu gibi, dayak yeme, yorgunluk, ruhsal rahatsızlık gibi etkenler vasıtasıyla kendilerinden geçmeleri ve bu kendinden geçme sırasında kutsal varlıklar (Hz. Muhammet, Hz. Ali, Pirlar, Erenler, Kırklar, Kırk Çilen vs.) tarafından onlara ozanlık ya da âşıklık vasıflarının verilmesi söz konusudur... Bir çeşit ölüp dirilme olarak kabul edilebilecek bu kendinden geçiş öncesinde bazı âşık adaylarının mezarlık, pınar başı ve cami gibi kutsal mekânlarda uyuyup kaldıkları da görülmektedir.” (2002: 76).

Ayrıca rüya motifi âşığın bir bakıma itibar kazanmasını sağlamaktadır ve bu nedenle badeli âşık olmak âşıklık geleneği içerisinde önemlidir. “*Âşıklığın esasını kompleks bir yapıya sahip olan rüya oluşturmaktadır. Maddi ve manevi bir sıkıntı sonrasında, kutsal bir mekânda uyku ile uyandırılma arasında kutsal bir şahsiyet tarafından sunulan bade'yi içen şahsiyet artık âşık'tır ve o andan itibaren dili açılır. Gereke âşıklık geleneği içinde ve gerekse balk arasında kabul görülen bu Rüya Motifi ile eski ozanlar tekrar kaybolan itibarlarını elde ettiler.” (Güzel ve Torun, 2003: 235)*

Âşık Nevruza Bacı da rüyasında bir tren istasyonunda elinde sazıyla deyişler söyler ve böylelikle badeli âşık olur. Bu rüyadan sonra Âşık Nevruza Bacı, saz çalamaz ama yetiştiği Alevi inanç kültür çevresi bağlamında şiirler söylemeye başlar. Özellikle kadın âşıkların, âşıklık geleneğinin canlı olduğu bir coğrafyada yaşamaları, aileye yakın birinin (annenin, babanın, kardeşin, eşin vb.) sazla, sözle meşguliyetini görmeleri onların âşık olmalarında etken rol oynar (İstanbulu, 2017: 155). Âşıklık geleneğinin hem cem ritüellerinde hem de çeşitli dost meclislerinde canlı bir şekilde devam ettiği bir coğrafyada yaşayan Âşık Nevruza Bacı'nın âşıklığa adım atmasında da belirtilen özellikler etkili olmuştur.

Alevi inanç sisteminin temel kurumu olan ocakların güçlü bir biçimde örgütlendiği coğrafi bölgeler vardır. Bazen belirli bir coğrafyada onlarca Alevi ocağına rastlamak mümkün olmaktadır. Örnek olarak verilebilecek illerden biri de Tokat'tır (Ersal, 2016: 99). Tokat ilindeki Alevi ocaklarının dede ve talip toplulukları çok geniş bir coğrafyada yerleşiktir. Alevi inanç sisteminde ocaklararası ritüellerin farklılıkları zengin bir inançsal ve kültürel birikimin oluşmasına zemin sağlamaktadır. Tokat, bu anlamda ritüel icracısı olan zâkirlik geleneğinin de güçlü bir şekilde yaşadığı bir yöredir. Âşık Nevruza'nın Tokat ilinin Zile ilçesi birden çok ocağın âşık ve zâkirine tarihsel süreçten günümüze kadar yurtluk yapmıştır². Nevruza'nın yaşadığı köy olan Karabalçık köyünde Tokat'ta yerleşik ocaklardan en bilinenlerinden biri olan Hubyar

2 Bu âşıklar hakkında geniş bilgi için bk. Gedik, 2010.

Sultan Ocağı ile Abdal Musa Ocağı'na mensup bireyler yaşamaktadır. Köyde iki ocağa ait inançsal birikim ve Tokat ve civar illerde yaşayan âşık ve zâkirlerin köye ziyaretleri âşıklar ve repertuvar zenginliğinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Kocası da bir âşık olan Nevruza Bacı, bu inanç ve kültür çevresinin içinde yaşamıştır.

1. Âşık Nevruza'nın Hayatı ve Âşıklığa Başlaması

Asıl adı Nevruz Oylum olan Âşık Nevruza, 1934 yılında Zile'nin Karabalçık köyünde doğmuştur. Annesinin adı Zülfıye, babasının adı ise Mehmet'tir. Âşık Nevruz'a 15-16 yaşlarında Âşık Semai ile evlenmiştir. Nevruza Bacı'nın âşıklık serüveni Semai Baba ile evlendikten sonra başlamıştır. Nevruza Bacı'nın etrafında âşıklık geleneğini sürdüren birçok kişi vardır. Eşi sebebiyle yaşadığı ev birçok Alevi âşığının yer aldığı muhabbet meclislerine mekânlık etmiştir. Bu sebeple Nevruza Bacı âşıklık geleneğinin icra ortamı ve şüirleri ile iç içe bir hayat sürdürmüştür. Özellikle Âşık Kul Semai gibi hem dönemindeki hem de kendinden sonraki âşıkları etkileyen bir âşığın eşi olması Âşık Nevruza Bacı'nın şüirlerini olumlu yönde etkilemiştir. Alevi nüfusuna sahip ve âşıklık geleneğinin özellikle cem ritüellerinde canlılığını koruduğu bir köye mensup olan Âşık Nevruza Bacı şüirlerini oluştururken içinde bulunduğu inanç dünyasından etkilenmiştir. Bu nedenle de şüirlerinde Alevilik inancının esaslarına yer vermiştir. *“Eser ve eserin sahibi arasındaki bağlantılar tek boyutlu olarak ele alınmamalıdır. Sözün icra ortamında üretilen metin üzerinde ikinci ve üçüncü âşığın da etkisinin olduğu bilinmelidir. Bu nedenle geleneğe sadece nazım ve nesir ürünleri üzerinden âşığın çevresini oluşturan diğer gelenek mensuplarını dâhil ederek bakmak gerekir.”* (Taştova, 2017: 5). Âşık Nevruza Bacı'nın da şüirleri incelendiğinde bu etkileşim açık bir şekilde görülmektedir.

Kadın âşıkların bazıları mahlas olarak yaşlarına göre ya “Ana” ya da “Bacı” sözcüğünü adlarının sonuna getirmişlerdir (Artun, 2011: 8). Mahlas alma geleneğine asıl adı Nevruza Oylum olan âşık da uymuş ve adının sonuna “Bacı” mahlasını eklemiştir. *“Bacı ve ana mahlaslı kadın âşıkların bu mahlasları kullanmaları dinî, sosyal ve edebî geleneklere dayanmaktadır. Bacı ve ana unvanları Hacı Bektaş Veli döneminden başlayarak yüzyıllar boyunca devam etmiş, tarikat şeyhlerinin eşlerine, kızlarına ana/bacı denmiş, bir Bektaşî tarikatına intisap eden kadın halk şairleri bacı ve ana mahlasını hususiyetle kullanmışlardır.”* (Köksal, 2018: 277). Ana ve Bacı kavramlarının temelinde Velayetnâme'de anlatılan, Hacı Bektaş Veli'nin öğretilerinden nasibini alan ve onun öğretilerini müritlerine ileten Hatun Ana yani Kadıncık Ana bulunmaktadır (Birge, 1991: 50). Bu nedenle Âşık

Nevruza da Hacı Bektaş Veli'nin yolundan giden bir talip olarak âşıklığa başladıktan sonra şiirlerinde mahlas olarak Nevruza Bacı'yı kendisine uygun görmüştür.

Nevruza Bacı'nın yaşadığı dönemde o yörede kendisi gibi kadın âşıklar da bulunmaktadır. Bunlardan en bilinenleri Günahkâr Şehriban (Şehriban İşler) ve Hatır Tunç'tur. Bu âşıklardan Günahkâr Şehriban mahlasıyla bilinen Şehriban İşler genellikle güncel konuları ele alırken Hatır Tunç ise Âşık Nevruza Bacı gibi sosyal ve güncel konuların yanı sıra katıldığı cem ritüellerinde usta malı deyişler icra etmiştir (Gedik, 2010: 177-193).

Taşlıova, âşıkların sanatlarını icra etme ortamlarını sözel (düğünler, köy odaları, kahveler, hanlar, bayramlar, şenlikler, festivaller, cem merasimleri) ve elektronik (televizyon, radyo programları, kasetler, cd, internet) olmak üzere iki ana başlık altında ele alır (Taşlıova, 2009: 84-85). Bahsedilen coğrafyada ise kadın âşıkların katıldıkları icra ortamları genellikle mensubu oldukları Alevi inanç sistemi içerisinde önemli rol oynayan cem ritüelleri başta olmak üzere halkın bir araya geldiği ve etkileşimde bulunduğu bayramlar ve düğünlerdir. Özellikle erkeklerin ağırlıkta olduğu âşıklık geleneği içerisinde kendini kabul ettiren kadın âşıklar buldukları çevrede deyişleriyle saygı görmüş ve toplum tarafından benimsenmiştir. Bu kadın âşıklar içerisinde usta bir âşığın eşi olması Âşık Nevruza Bacı'nın âşıklık geleneği içerisinde yer bulmasını olumlu yönde etkilemiştir. Eşi Âşık Kul Semaî sayesinde Âşık Nevruza Bacı sanatını hem bulunduğu köyde hem de başka yörelerde rahat bir şekilde icra edebilmiştir.

Nevruza Bacı'nın âşıklığa başlama olayı şu şekilde gerçekleşmiştir:

Eşi Âşık Kul Semaî, âşık arkadaşları ile Anadolu turnelerine çıkmakta, âşıklık geleneğini sürdürmektedir. 1963 yılının bir kış günü, Tokat'ta âşıklar gecesine gitmek için evine sazını almaya gelir, Nevruza Bacı'nın sazı vermek istemeyip sazın bulunduğu odanın anahtarını gizlemesi üzerine sinirlenen Semaî, eşine vurup elindeki anahtarları alarak odayı açıp sazı alır; giderken de “*Kadın senin âşıklıktan haberin yok. Ben de sana âşıklığı sevdirmem, senin içine benim içimdeki gibi kor düşürmezsem o meydanlarda çalıp söylemem.*” diye intizarda bulunarak, “*Hoşça kal!*” demeden gider.

Bu hâl, Nevruza Bacı'nın, eşinin arkasından “*Çoluğun çocuğun rızka peşine koşmayıp âşıklık diye kuru sevda peşine yeliyor.*” diye söylenmesine sebep olur. Akşam olunca Nevruza Bacı çocuklarını uyutup o sinirle kendi de uykuya dalar. (Semaî, 1973: 24)

Âşık Semai Tokat yolunda kendi kendine ağlayarak:
 O yâr insafsız mı gönlü olmuyor
 Aşkım zor eğliyor geri durmuyor
 Gönül şehri alev alev yanıyor
 Gör senin sevdana yandım ha yandım

diye söylenip âşıklık uğruna hayatında ilk kez eşini dövmenin burukluğunu yaşarken Nevruza da bir rüya görmektedir:

Evlerinin yolu tren yoludur. Nevruza Bacı'nın saz çalıp demeler söyleyişine komşular başına birikip; "*Tren gelir çiğnenirsin. Kalk evine git.*" derler. Komşularının ikazları üzerine Nevruza Bacı; "*O, devletin treni, beni çiğnemez, burada durur. O durur da, aşkın treni durmaz. Önemli olan aşkın trenidir.*" der.

O sıra rüyasında hiç tanımadığı bir kişinin; "*Sen eşinin âşıklığa gitmesine razı olmuyorsun da, niye kendin çalzyorsun?*" sorusuna; "*Eşim bana intizar etti. Onun için ben de sazımı alıp tren yoluna oturdum.*" diye cevap verir.

Uyandığında kendini kan ter içinde bulur. Şaşkınlıkla kalkıp evde saz arar. Kendinde hiç hissetmediği duygular vardır, hafıflemiş gibidir. Sabırsızlıkla sabaha kadar Âşık Semai'nin yolunu bekler. Âşık Kul Semai eve âşık arkadaşı Âşık Söyleri ile birlikte gelir. Kızgın gittiği için eşinin tavrından endişelidir; ancak eşinin sabahın erken vaktinde kendisini beklediğini, sanki hiç kırgınlık olmamış gibi karşılayışını görüp şaşırır. Nevruza Bacı "*Gece hakkında başarılı oldu mu?*" diye sorunca, Semai kendisi ile eğlendiğini sanarak eşine şaka yollu takılır. Bu sırada Nevruza Bacı'nın ilk kez bir dördlük söyleyişi âşıklığa ilk adım atışı, âşıklar kervanına bir âşık bacının daha katılışı olur:

Ben de hayran oldum senin hâline
 Rüyamda bir saz verdiler elime
 Saz ile oturdum tren yoluna
 Tren durur aşkın treni durmaz (Fikir ve Sanat Dergisi, 1987: 53).

2. Âşık Nevruza Bacı'nın Şiirleri

Küçüklüğünden itibaren âşıklık geleneği içerisinde yer alan ve bu nedenle âşıklık geleneğine uzak olmayan Nevruza Bacı, şiirlerini doğaçlama söylemiş; ama saz çalamamıştır. Ayrıca Âşık Nevruza Bacı Alevi inancı içerisine doğmuş

ve büyümüştür. Âşıklığa başladıktan sonra da yetiştiği ve büyüdüğü inanç sistemi doğrultusunda şiirler yazmış ve şiirlerini katıldığı cem ortamlarında icra etmiştir. Âşıkların bireysel özelliklerinin oluşumunda, özgün bir anlatım kazanmalarında kısacası kimlik kazanmalarında icra ortamları oldukça önemlidir (Çınar, 2016: 3127). Ayrıca âşığın şiirlerini icra ettiği mekânlar yani cem ritüelleri kültürel sürekliliğin devamlılık arz etmesi açısından da oldukça önemlidir. Kültürel sürekliliğin devam etmesi için üreten, üretim yeri (kültürel mekân) ve üretim bağlamı birlikte ele alınmalı ve değerlendirilmelidir (Oğuz, 2007: 31). Bu nedenle âşıkların şiirlerini katıldıkları cem ritüellerinde icra etmeleri ve şiirlerinin icra ortamlarıyla birlikte ele alınıp değerlendirilmesi kaçınılmazdır. Cem ritüelleri âdâp ve erkân mekânı olmanın yanı sıra pek çok sosyal ve kültürel etkinliğin yerine getirildiği bir bakıma kimlik de kazanılmasını sağlayan merkezler konumundadır (Üçer, 2018: 76). Şiirlerini oluştururken ait olduğu Alevi inanç sisteminin düşünce yapısından ve katıldığı cem ritüellerinden etkilenen Âşık Nevruza Bacı, şiirlerinde Alevi inancının hayata bakış açısını yansıtmıştır. Bu nedenle de özellikle katıldığı cem ritüellerinde ve dost meclislerinde şiirleri ilgiyle dinlenmiş ve şiirlerinden feyiz alınmıştır. Buna rağmen Âşık Nevruza Bacı şiirlerini katıldığı cem ritüellerinde saz eşliğinde icra edemediği için zâkir olarak kabul edilemez.³

Âşık Nevruza, âşıklığa başlamasında rol oynayan eşi gibi, şiirlerinde konu olarak genellikle Alevi-Bektaşî yolunun erdemlerini, inanç ve düşüncelerini, yol ulularına karşı beslediği duyguları dile getirmiştir. Düzenli bir eğitim hayatı olmayan Âşık Nevruza Bacı, şiirlerinde yalın bir dil kullanmıştır.

Âşık Nevruza Bacı “Bulabildin mi?” adlı şiirinde âşıklığa başlamanın zor olduğunu ve bir usta elinden dolu alınması yani badeli olunması gerektiğini belirtmektedir. Hem kendisi hem de eşi badeli âşıklardan olan Âşık Nevruza Bacı, âşıklığa başlamak isteyenlerin bu şartı yerine getirmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca Âşık Nevruza Bacı, âşık olmak isteyen kişinin Kırklar Meclisi’nde dara durması gerektiğini belirterek Alevi inancında Kırklar Meclisi’nin önemine dikkat çekmekte ve bu meclisin karar meclisi olduğunu anlatmaktadır. “*Kırklar; Müslüman tasavvuf geleneğinde dünyayı ellerinde*

3 Alevilikte “Zakir” teriminin tanımı için bk. “*Sazı eşliğinde çeşitli konularda ve seküler ortamlarda boş vakit geçirmeye yönelik icralarda bulunan bir sanatçı değil, tersine mensubu olduğu Alevi toplumunca kutsal bir makamı temsil eden, cem ritüelinin gerçekleştirilmesinde dededen sonra en çok görev üstlenen ve cem sırasında icra ettiği manzum metinler aracılığıyla ritüelin başından sonuna işleyişini sağladığı gibi, bu vesileyle uygulamaları mitik ve tasavvufî düzlemde anlamlı kılan hizmet sabibi.*” (Akın, 2019: 96-97).

tutan kırk can (kırk veli)'dirler.” (Melikoff, 2010: 51). Alevi inanç sisteminde Kırklar Meclisi'nde yapılan semah oldukça önemlidir. “*İnanç sistemine göre ilk cem ritüeli Miraç dönüşü Kırklar Meclisi'nde yapılan cemdir. İlk semah da Kırkların döndüğü semahdır. Bu sebeple cem ritüelindeki on iki hizmetten biri olan semaha 'Kırklar Semahı' adı verilir.*” (Ersal ve Kayhan Kılıç, 2018: 4-5).

Bulabildin Mi?

Duydum ki ey kardeş âşık olmuşsun
 Âşıklık ne demek onu bildin mi?
 Gurbete düşeli zara dalmışsın
 Bülbül olup gonca gülü derdin mi?

Eline bir adet saz istiyorsun
 Kışı beğenmeyip yaz istiyorsun
 Sabrım yoktur deyu tez istiyorsun
 Âşık olmak için dolu aldın mı?

Âşık sana daha ders vereceğim
 Diploma alırsan post sereceğim
 Seni bir sarrafa göstereceğim
 Sen âşık olmaya karar verdin mi?

Bu deryaya dalma yüzmesi zordur
 Gönüller bağında gezmesi zordur
 Ledün derslerini çözmesi zordur
 Kırklar meclisinde dâre durdun mu?

Semaî, Nevruza ah ile zarda
 Bir gönül yıkmazsak kârımız orda
 Er de maksuduna sabırlı dur da
 Sabrı tahammüle çare buldun mu? (Gedik, 2010: 183).

Şiirde geçen “Ledün derslerini çözmesi zordur” dizesiyle de “*gizli hakikatleri konu alan ve bu yolla insanı manevi kurtuluşa ulaştırdığına inanılan*” (Atılğan, 2013: 203) ledün ilminden bahsedilmektedir. Alevilik inancına göre; bir kişinin ledün ilminin sırrına varması dört kapı kırk makamı geçmesine, nefsinin öldürmesine yani kâmil insan

olmasına bağlıdır. Ancak tüm şartları doğru ve tam bir şekilde gerçekleştirenler bu sırı erişebilir. Âşık Nevruza Bacı da bu dizeyle ledün ilminin sırrına ulaşabilmenin kolay olmadığını vurgulamaktadır.

Ayrıca şiirde “post sermek” ifadesiyle Aleviliğin inanç sisteminde yer alan post kavramından bahsedilmektedir. *“Bektaşilikte On İki İmam sayısını temsil eden on iki post vardır. Postlar kutsal sayılır. Büyük bir saygı ve ibtiram kaynağı durumundadır. Hizmeti, nefisini kırmayı sebatı, temkini, muhabbeti, ilme saygıyı, erenlere sevgiyi ve merhamet duygularını sembolize etmektedir.”* (Gökalp ve Teber, 2016: 84). Bu nedenle Alevilik inancında birinin postunun serilmesi onun bir bakıma merteye kazanmasını sembolize etmektedir.

Hacı Bektaş Veli, Alevi inancında önemli bir yere sahiptir. Hacı Bektaş, halk Sûfililiğinin simgesi olmuş ve halka yönelik bir tarikat olan Bektaşî tarikatına adını vermiştir. Bektaşilik, günümüzde yaygın olan söylemle Alevilik, Hacı Bektaş’ın kişiliğine bağlanır (Melikoff, 2010: 93). Alevi inancı içerisinde büyüyen ve kendisi de Alevi bir âşık olan Âşık Nevruza Bacı, Hacı Bektaş Veli’ye olan sevgisini şiirlerinde dile getirmiştir. “Mübarek Olsun” adlı şiiri de bunlardan biridir. Şiirde, Âşık Nevruza Bacı, Hacı Bektaş Veli’nin kendisinin piri olduğunu ve ona niyaz ettiğini belirtir. Ayrıca Alevi inancının bir parçası olan semaha da vurgu yaparak Hacı Bektaş Veli törenlerinde semaha durduklarını da dile getirir.

Mübarek Olsun

Kullar tören eder Hacıbektaş’ta
Hünkâr’ım törenin mübarek ola
Kulun imtihanı Deliklitaş’ta
Geçersen mahrecin mübarek olsun

Deliklitaş’ta imtihanı eyledik
Çilehane’de çile çektik ağladık
Zemzem içtik ummanları boyladık
Hünkâr’ım törenin mübarek olsun

Alıç Ağacı’na seyyaha vardık
Pirim kerametini orada gördük
Bir niyaz eyleyip geriye döndük
Hünkâr’ım törenin mübarek olsun

Üç bacı, üç kardeş semaha geldik
Sazlar sar eyledi pervane döndük
Dergâh-ı âlâya yüzümüzü sürdük
Hünkâr'ım törenin mübarek olsun

Nevruza'yam deli gibi söyledi
Hak'tan nida geldi nazar eyledi
Âşıkların sende pazar eyledi
Hünkâr'ım törenin mübarek olsun (Gedik, 2010: 185-186).

Bu şiirde “alıç ağacı” ifadesi ile Hacı Bektaş Veli'nin sık sık altında oturduğu ardıç ağacına telmih yapılmıştır. Ayrıca şiirde Hacı Bektaş Veli'nin keramet sahibi ermiş bir kimse olduğuna da değinilmiştir. *Hacı Bektaş'ın da kerâmetleri vardı: O da Ahmed Yesevî gibi keuş olup uçabiliyor, dağları yarıyor, su kaynakları fişkırtıyordu.*” (Melikoff, 2010: 89).

Âşık Nevruza Bacı'nın Hacı Bektaş Veli için yazdığı bir başka şiiri ise “Hacı Bektaş” adlı şiirdir. Şiirde âşık, Hacı Bektaş Veli'ye sığınıp ondan yardım dilemekte ve kendisinin Hacı Bektaş Veli dergâhına tabi olduğunu belirtmektedir.

Hacı Bektaş

Aşkına düşeli divane oldum
Dertlerim dermanı yâr
Hacı Bektaş Dergâhına geldim niyaz eyledim
Yeşil libas giymiş er Hacı Bektaş

Bunu bana söyletene ne deyim
Deli edip ağlatana ne deyim
Başka kimim vardır, kime gideyim
İster dergâhından sür Hacı Bektaş

Nevruza'yam bu dergâha yüz sürdüm
Kırklar Meydanı'ndan içeri girdim
İmam İrıza'nın nurunu gördüm
Türlü hikmetlerin var Hacı Bektaş (Gedik, 2010: 187).

Bu şiirinde Âşık Nevruza Bacı, Hacı Bektaş Veli'nin fiziksel özelliklerinden bahsetmekte ve özellikle kendisiyle özdeşleşen yeşil libasına değinmektedir. Ayrıca yine Alevi-Bektaşî bireylere göre ilk semah olan Hz. Muhammed'in de Miraç dönüşü aralarına katıldığı Kırklar Meclisi, Kırklar Cemî'ne telmihte bulunmaktadır. Şiirde, Âşık Nevruza Bacı, Alevi inanç sistemi içerisinde önemli bir yeri olan On İki İmamlara da vurgu yapmaktadır.

Âşık Nevruza Bacı'nın Alevi inanç sistemini anlattığı bir diğer şiiri de "İsterim" adlı şiiridir. Alevi inanç sistemi içerisinde kâmil yani olgun insan olmanın temel koşulu nefisini öldürmekten geçer. Nefisini öldürmeyen bir insan dünya nimetlerine bağlı olur ve bu nedenle manevi olgunluğa eremez. Hacı Bektaş Veli'ye göre, nefis Şeytan'ın vekilidir (Veli, 2007: 60). Bu nedenle insanlar öncelikle nefislerini öldürmeli ve bu sayede hakiki sırra ulaşmalıdır.

Hacı Bektaş Veli'nin hikmet sahibi biri olduğu da şiirin son dizesinde dile getirilmektedir. Hacı Bektaş Veli'nin keramet sahibi bir ermiş olduğuna "Bektaş Veli Velâyetnâmesinde" de değinilmektedir. Burada yer alan bir menkıbeye göre; Hacı Bektaş Veli çocukken talim için Şeyh Lokmân- Perende'ye teslim edilir. Hoca Ahmet Yesevi halifelerinden olan, zâhir ve batın ilmi'nde çok derinleşen Lokmân-ı Perende, Hacı Bektaş daha çocukken onun kerametlerini görür ve onun sır sahibi bir eren olduğunu belirtir (Köprülü, 2003: 51).

Şiirde "İmam İrıza'nın nurunu gördüm" dizesinde yer alan nur ifadesi de yine Alevi inanç sistemi içerisinde oldukça önemlidir. Nur Suresi'nde, var oluşun arştaki bir kandilden yani nur'dan başladığı belirtilmektedir. Nur yani ışık, Alevi inancında gerçekliği sembolize eder. "*Işık inancı bütün Alevi oşanlarınca dile getirilirken yer, gök, her ne var ise bu kaynaktan hayat bulmaktadır. Önsüz ve sonsuzdur. Işık; Hak'tır, delildir, çerağdır, fitildir, ocaktır, alevdir, mumdur.*" (Aytaç, 2008: 139). Bu nedenle de cemlerde önce uyandırılır, sonra sırlanır.

İsterim

Canımı canana veririm kardeş
Nefisini öldürmüş canan isterim
Hakikat babında istemem kalles
Sırr-ı hakikatte tamam isterim

Bülbül gibi güle avazımız var
 Hükâr'ın nesline niyazımız var
 Dört kapı içinde namazımız var
 Şah-ı Merdan gibi imam isterim

Nevruza'yam girmez böyle oyuna
 Her ele yakılmaz bu başka kına
 Bana musahiptir Semaî Turna
 Kılavuzum yeşil turnam isterim (Gedik, 2010: 188).

Ayrıca Alevi inanç sistemi içerisinde “Dört Kapı Kırk Makam”; insanın manevi olgunluğa erişmesinde geçmesi gereken kapılar olarak görülür ve oldukça önemlidir. Âşık Nevruza Bacı, şiirde; “*Şeriat; dünyaya gelmek, bilgi sahibi olmak ve kendini kurtarmaktır. Tarikat; düriüst olarak yaşamak “ettiği bazı hatalara tövbe etmek”. Marifet; bilgisinin meyvesini almak, çevresine, memleketine ve insanlığa yararlı hale gelmektir. Hakikat; hayata doğmak, insanlığın gönlünde yaşamaktır.*” (Noyan, 1987: 219) olarak tanımlanan dört kapı kırk makam inancına da değinmiştir.

Âşık Nevruza Bacı, Alevilik inanç sistemi içerisinde yer alan ve bir bakıma seçilmiş akrabalık olarak nitelendirilebilecek musahiplik kavramına da şiirde yer vermiştir. “*Anadolu Aleviliğinde inanç mensubu, ikrar vermiş, evli iki kişinin eşleri ile birlikte abrete kadar kardeş kalacaklarına, toplum ve Dede'nin huzurunda söz vermeleri şeklinde gerçekleşebilen adeta sanal bir akrabalık türüdür.*” (Dönmez, Balcı ve Çelik, 2019: 256) şeklinde tanımlanan musahiplik kavramı özellikle cem ritüellerinde ve sosyo-kültürel alanda Aleviler için birlik ve beraberliğin sağlanmasında ve aradaki ilişkilerin güçlenmesinde önemlidir.

“*Alevi anne ve babadan doğan her bireyin evlendikten sonra inanç zümresine dahil olması için bir diğer evli çift ile musahip olması gerekmektedir. Geleneksel Alevi inanç sisteminde ‘sırr’a vakıf olmak, ceme girmek bu ritüel ile gerçekleşmektedir. Bir nevi bu ritüelle, zümre tarafından inanç halkasına kabul edilmektedir.*” (Ersal, 2011: 1089). Âşık Nevruza Bacı da kendisinin musahibinin Semaî Turna olduğunu belirterek bu inanç halkasına dâhil olduğunu vurgulamaktadır.

Âşığın incelenen bir diğer şiiri ise “Nerden Uzamış?” adlı şiiridir. Şiirde, Âşık Nevruza Bacı, dini istismar eden kişilerin çoğaldığını ve herkese güvenilemeyeceğini belirtmektedir. Hakk’ı sevmeyen birinden uzak durulması gerektiğini vurgulamaktadır.

Nerden uzamış?

Kalleşe aldanma divane gönül
Kökü yoktur, dalı nerden uzamış?
Hakk'ı sevmeyende Hak mevcut değil
Rahmeti yok, seli nerden uzamış?

Ben Allah'ım diye gezen çoğaldı
Muhipleri soyup yüzen çoğaldı
Nice fırvunda tufanda kaldı
Damlası yok gülü nerden uzamış?

Nevruza'yam ölmemişe ölemem
Kutubum bir ben aşkıma bölemem
Nefsen ölmeyene lokma olamam
Dervişçilik kolu nerden uzamış? (Gedik, 2010: 189).

Ayrıca, “ölmeden ölmenin” yani manevi olarak olgunluğa ermenin önemine dikkat çeken âşık, nefsinin öldürmeyen kişilerden uzak durmak istediğini vurgulamıştır. Bu şiirinde Âşık Nevruza Bacı, bir bakıma dini kullanmak isteyen kişileri eleştirerek gerçek iman edenlerin değerine vurgu yapmıştır. Alevlik inancında, sözde değil özde iman etmek önemlidir ve âşık da şiirinde bunu belirtmektedir.

Âşık Nevruza Bacı, “Nefsen ölmeyene lokma olamam” dizesinde Aleviler için kutsal kabul edilen ve ritüellerde yenilen yiyeceklere genel olarak verilen “lokma” kavramına değinmektedir. Alevi inanç sisteminde lokma ve lokmanın sunulduğu meydan, yenildiği sofraya kutsaldır (Ersal, 2017: 143). Bu nedenle Alevi inancında birine “lokma sunmak” veya “lokma olmak” sözleriyle inançsal bir mertebeye ulaşıldığı anlatılmak istenmektedir.

Sonuç

Çalışmamızda Âşık Nevruza Bacı'nın yakınları vasıtasıyla ulaşabildiğimiz şiirlerinin içerik özelliklerini incelediğimizde Alevi inanç sisteminin ve Alevi âşıklarının yetiştiği geleneğin etkilerini görmekteyiz. Makalede, badeli bir kadın, bir âşık olan ve yetiştiği ortam itibarıyla âşıklık geleneğiyle içli dışlı olan Nevruza Bacı ve onun şiirlerinde Alevi inanç sisteminin etkilerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Alevi geleneğinin

içinden gelen ve eşi de kendisi gibi rüya motifiyle badeli âşık olan Âşık Nevruza Bacı, şüirlerinde Alevi inanç sistemini ele almıştır.

Âşık Nevruza Bacı'nın şüirleri incelendiğinde şüirlerinin Alevi geleneğine uygun olarak yazıldığı görülmektedir. Âşık Nevruza Bacı, şüirlerini eşiyle birlikte katıldığı cemlerde ve çeşitli dost meclislerinde icra etmiştir. Âşık, şüirlerinde özellikle Hacı Bektaş Veli'yi ve ona olan sevgisini anlatmıştır. Aynı zamanda kendisinin pîrinin İmam Rıza olduğunu belirterek de Alevilikte mürşitliğin önemine vurgu yapmıştır.

Ayrıca Âşık Nevruza Bacı, kâmil insan olmanın önemine değinerek Alevilik inanç sistemi içerisinde yer alan dört kapı kırk makam kavramının önemini şüirlerinde dile getirmiştir. Hak yoluna giren kişinin dünya nimetlerinden nefisini arındırması gerektiğini belirtmiştir.

Sonuç olarak, kendisi de Alevi âşıklardan olan ve Aleviliği, Alevi inancının içinde büyüyerek öğrenen Âşık Nevruza Bacı şüirlerinde Alevi inanç sistemini ve bu sistem içerisinde yer alan değerleri işlemiştir.

KAYNAKÇA

- (1987). *Türk Edebiyatı. Fikir ve Sanat Dergisi*. Mart. S.161.
- AÇA, Mehmet (2002). “Şamanlığa Geçişte Ölüp Dirilme Ritüelinden Türk Destanlarındaki Ölüp Dirilmeye”. *Millî Folklor*. 2002/54. 75-85.
- AKAGÜNDÜZ, Ülkü Özel (2006). “Kadın Âşık Olursa”. *Aksiyon Dergisi*. 2006/590. 27.03.2006;
- AKIN, Bülent (2009). *Diyarbakırlı Bir Söz Şairi Âşık Mah Turna*. Ankara: Yol Yayınları.
- AKIN, Bülent (2010). *Dost Meryem Hayatı Sanatı ve Şiirleri*. İstanbul: Horasan Yayınları.
- AKIN, Bülent (2019). “Kültürel Belleğin Kutsal Taşıyıcıları: Alevî Cem Zâkirleri”. *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*. Cilt: 2. 2019/3. 93-109.
- ALAY, Okan (2015). “Türk Söz Şiirinde Erkek Şairlerin Bakış Açısıyla Kadın”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt: 8. 2015/41. 31-38.
- ARSLAN, Mustafa (2015). “Kültürel Belleğin Uzman Taşıyıcıları Olarak Âşıklar”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. 2015/1. 1-6.
- ARTUN, Erman (2011). Çukurova Âşıklık Geleneğinde Kadın Âşıklar. *Kadın Âşıklar Şöleni*, 27-28-29 Mayıs 2011. Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli Belediyesi. Kocaeli Kültür Bakanlığı. 1-17.
- ATILGAN, Yusuf Kenan (2013). “İslam Düşüncesinde İlmin Kaynağı, İmkânı ve Sınırları”. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt: 1. 2013/2. 191-214.
- AYTAÇ, Pakize (2008). “Alevî-Bektaşî Felsefesinde Yer Alan Ana Metaforlar Üzerine Bir Değerlendirme”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi*. 131-152.
- BAYAT, Fuzuli (2010). *Türk Kültüründe Kadın Şaman*. Ankara: Ötügen Yayınları.
- BİRGE, John Kingsley (1991). *Bektaşilik Tarihi*. Çev. Reha Çamuroğlu. İstanbul: Ant Yayınları.
- ÇINAR, Sevilay (2016). “Kadın Âşıkların Müzikal Kimlikleri”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. Cilt: 5. 2016/8. 3125-3143.
- ÇINAR, Sevilay; Karahasanoglu, Songül ve Şenel, Süleyman (2008). “Kadın Âşıkların Âşık Sanatı İçerisinde Toplumsal Rollerle Konumlanma Problemleri”. *İTÜ Dergisi*. Cilt: 5. 2008/2. 45-56.
- DÖNMEZ, Mehmet; Balcı, Serkan ve Çelik, Hasan (2019). “Alevilikte Musahiplik Erkân ve Bu Erkânın Uygulanmasındaki Yaş İle İlgili Genel Değerlendirmeler”. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2019/7 (1). 255-263.
- ERSAL, Mehmet – KAYHAN KILIÇ, Seyhan (2018). “Alevî Bektaşî İnanç Sisteminde Semah Ritüeli”. *Alevî Bektaşî Semahları I*. Ankara: Barış Kitabevi.
- ERSAL, Mehmet (2011). “Alevî İnanç Sistemindeki Ritüellik Özel Terimler: Musahiplik”. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 2011/6. 1058-1083.

- ERSAL, Mehmet (2016). *Alevilik: Kavramlar ve Ocak Sistemi – Çubuk Havzası Aleviliği Örneği-*. Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları.
- ERSAL, Mehmet (2017). “Yemekten Ritüel Yaratmak: Alevi İnanç Sisteminde Yemek Kültü”. *Alevilik- Bektaşılık Araştırmaları Dergisi*. 2017/16. 139-199.
- GEDİK, Seda. (2010). *Cumhuriyet Döneminde Turhal-Zile-Artova Havzasında Yetişen Âşıklar ve Âşık Kul Semaîde Gelenek, Etkileşim ve Eğitim*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- GÖKALP, Yusuf ve TEBER, Hatice (2016). “Risâle-i Su’âl-i Hırka, Risâle Der Beyân-ı Kemer ve Risâle Der Beyân-ı Post İsimli Bektâşi Metinlerinde Dinî – Tasavvufî Semboller”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 2016/16 (2). 77-91.
- GÜNAY, Umay (2005). *Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Râya Motifi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- GÜNBLUT, Şükrü (2002). *Halk Şiirinde Kadın*. İstanbul: Berfin Yayınları.
- GÜZEL, Abdurrahman ve TORUN, Ali (2003). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İSTANBULLU, Serenat (2017). “Orta Anadolu’da Kadınların İcra Ortamları”. *The Journal of Academic Social Science Studies*. 2017/59. 153-161.
- KOÇER, Velimert (2018). “Alevi Kadın İnanç Önderliği Bağlamında ‘Yaşayan Pir Zöhre Ana’ ve Kültürel İşlevi”. *Folklor Akademi Dergisi*. 2018/1(2). 155-168.
- KÖKSAL, Behiye (2012). *20. Yüzyıl Âşık Şiiri Geleneğinde Kadın Âşıklar*. Ankara: Akçağ Yayınları;
- KÖKSAL, Behiye (2018). “Türk Sözlü Şiir Sanatında Kadın Yaratıcılığının Arketipleri”. *9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 273-283.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad (2003). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- MELİKOFF, Irene (2010). *Hacı Bektaş Efsanesinden Gerçeğe*. Çev. Alptekin, Turan. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- MENEMENCİOĞLU, Belkıs (2011). “Bektaşî ve Alevi Kültüründe Kadın”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 2011/60. 129-140.
- NOYAN, Bedri. (1987). *Bektaşılık Alevilik Nedir?* Ankara.
- OĞUZ, Öcal (2007). “Folklor ve Kültürel Mekân”. *Milli Folklor Dergisi*. 2007/76. 30-32.
- SEMAÎ, Âşık Kul. (1973). *Geldim Erenler*. İstanbul: Mayataş Yayınları.
- SEVER, Mustafa. (2010). “Âşık Tarzı Kültür Geleneğinde Günümüz Kadın Âşıkları”. *Türkbilg Dergisi*. 2010/20. 97-106.
- TAŞLIOVA, Mete (2009). “Kadın Temsilcileriyle Birlikte Çorum’da Halk Şiiri ve Âşık Tarzı Üzerine Tespit ve Öneriler”. *Hürit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2009/2. 83-99.
- TAŞLIOVA, Mete (2017). “Âşıklık Geleneğinde Grup İcrası”. *Milli Folklor Dergisi*. 2017/113. 5-16.
- ÜÇER, Cenksu (2018). “Cemevi: Âdâb ve Erkânın İcrâ Edildiği Mekân”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 2018/88. 59-84.
- VELİ, Hünkâr Hacı Bektaş-ı. (Haz. Yılmaz, Ali, Akkuş, Mehmet ve Öztürk, Ali). (2007). *Makâlât*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.